

РЕТРОСПЕКТИВА І АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКВАКУЛЬТУРИ В ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

В статті проаналізовано напрями функціонування аквакультури країн Центральної і Східної Європи. Розкрито методологічні підходи до оцінки масштабів пропозиції продукції аквакультури з виділенням відмінностей між дикою і штучно вирощеною рибою з метою підготовки статистики торгівлі рибою.

В статье проанализированы направления функционирования аквакультуры стран Центральной и Восточной Европы. Раскрыты методологические подходы к оценке масштабов предложения продукции аквакультуры с выделением отличий между дикой и искусственно выращенной рыбой с целью подготовки статистики торговли рыбой.

The main directions of performance of aquaculture system in Central and Eastern Europe in market economy are analyzed in the article. Modern methodological approaches to assessment of supply are exposing for preparation statistics of fish-trade.

Ключові слова: аквакультура, економіка, попит, пропозиція, рибницьке господарство.

Рибницькі господарства є основним джерелом надходження товарної харчової рибної продукції, а також товарної продукції аквакультури – ікри, личинки, молоді, цьоголітки, однорічки, ремонтного матеріалу, плідників. Не дивлячись на те, що аквакультуру зазвичай розглядають як складову частину рибальства, а продукцію, яка виробляється при безпосередній участі людини, вважають одним із елементів сировинної бази рибного господарства, важливо, на наш погляд, стан цього підрозділу рибогосподарської діяльності подати як самостійний напрям.

Значний внесок у методологію дослідження питання розвитку прісноводної аквакультури здійснили М.Стасишен, М.Гринжевський, С.Алімов, Т.Губенова, М.Кобані, М.Хует та інші, праці яких включають аналіз ключових категорій дослідження, філософське обґрунтування проблем в ареалі вирішення проблем розвитку галузі в цілому. Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, свідчить, що у більшості робіт вчених об'єктом дослідження є функціонування рибогосподарського виробництва в цілому, а аквакультури природних і штучних водойм країн Центральної та Східної Європи (далі ЦСЕ) – вивчається й оцінюється у загальному контексті.

Висвітлення питання формування методологічних підходів до оцінки масштабів пропозиції продукції аквакультури з виділенням відмінностей між дикою і штучно вирощеною рибою, для підготовки статистики торгівлі рибою країн ЦСЕ.

Метою статті є обґрунтування методологічних основ функціонування і сталого розвитку аквакультури природних і штучних водойм країн ЦСЕ.

Аквакультура більшості країн ЦСЕ становить лише невеликий, проте важливий економіко-соціальний сегмент сектору сільського господарства. При аналізі розвитку аквакультури ЦСЕ терміни "Центральна" і "Східна" мають не

стільки географічне значення, скільки соціально-економічні або історичні конотації. Це пояснюється тим, що до політичних змін початку 90-х років політичне та економічне управління, регулювання у країнах регіону ЦСЄ було іншим, особливо порівняно з країнами Західної Європи. До регіону ЦСЄ відносяться: Албанія, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, колишня югославська республіка Македонія, Угорщина, Латвія, Литва, Молдова, Польща, Росія, Румунія, Сербія, Чорногорія, Словаччина, Словенія, Україна, Хорватія, Чехія та Естонія.

Розведення риби в ставах було добре відомим вже з часів стародавнього Риму [1]. Інші регіони континенту перейняли від римлян методи аквакультури, яка відповідно є однією з прадавніх форм сільськогосподарської діяльності в Європі. Внаслідок сприятливих кліматичних умов і великої кількості придатних видів у європейській іхтіофауні, в країнах ЦСЄ були розроблені методи аквакультури як холодолюбних, так і теплолюбних видів риб. В середньовіччя розвиток рибництва в ЦСЄ був в монастирях. Тому в ЦСЄ є багато країн, де аквакультура наслідує старовинні традиції. Такими країнами є Угорщина, Чехія, Польща, Росія, де рибоводна діяльність почалась протягом 11 та 12 століть. Ця рання форма аквакультури здійснювалась монахами, які утримували та вирощували рибу в малих ставах з метою її постачання у монастирі.

Ріст комерційного рибництва почався декілька століть пізніше, коли були розроблені і широко впроваджені техніки контрольованого нересту та штучної інкубації ікри холодолюбних і теплолюбних видів. До 18 і 19 століть комерційна аквакультура поширилась в Європі. Зміна споживацьких уподобань, покращені умови продовольчого постачання призвели в деяких регіонах Європи до зниження споживання ставових видів коропових, в той час як в інших регіонах, особливо в ЦСЄ, підвищення рибопродуктивності ставів і введення підгодівлі направили ставове рибництво на новий шлях. Відповідно, холодноводі і тепловоді методи рибництва розвивались паралельно: холодолюбна аквакультура в Східній Європі, а тепловодна в ЦСЄ. Як наслідок, переважаючою рибоводною системою регіону ЦСЄ на початок 20 століття стало ставове рибництво.

Частка аквакультури в світовому обсязі продукції рибальства і рибництва продовжує зростати, збільшившись з 34,5% в 2006 р. до 36,9% в 2008 р. За період з 1970 до 2008 рр. обсяг виробництва харчової риби в секторі аквакультури щорічно приростав на 8,3%, в той час, як чисельність населення світу збільшувалась в середньому на 1,6% в рік. Обсяг продукції аквакультури в 2003 р. в Європі складав 2 246 227 т, в тому числі 80% вироблялось в морських водах і близько 20% - у прісних [2]. У 2003 р. сумарна цінність продукції європейської аквакультури складала 150 млн. дол. США. Доля аквакультурної продукції ЦСЄ по відношенню до загальної продукції європейської аквакультури складала 20% в кількісному вираженні і 12% в

вартісному. Продукція морської аквакультури в регіоні ЦСЄ складала лише 6 331 т в 2003 р., що свідчить про невеликі обсяги виробництва порівняно з морською аквакультурою продукцією Західної Європи обсягом 1 960 000 т. З іншого боку, продукція аквакультури в країнах ЦСЄ складала 240 763 т в 2003 р. і 258 188 т в 2008 р. [2], на що припадає близько 51% всієї прісноводної аквакультурної продукції Європи (рис. 1).

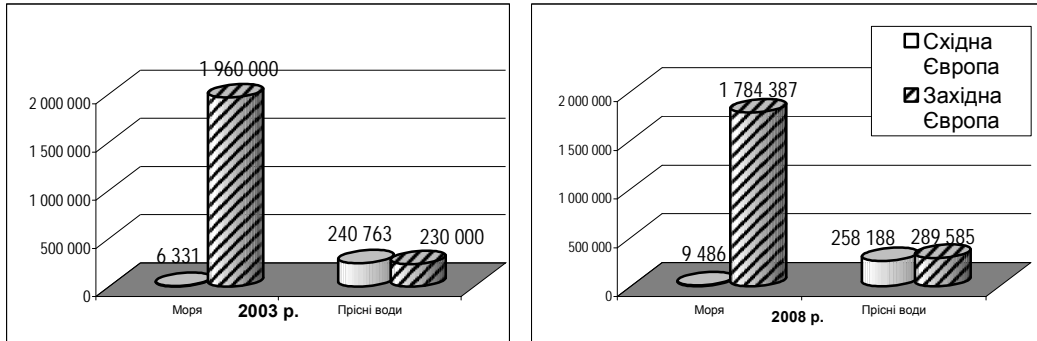

Рис. 1. Продукція аквакультури в Європі за регіонами і типами водойм

Тенденції виробництва морської і прісноводної аквакультури в Західній, ЦСЄ подано на рис. 2. Як рис. 1, так і рис. 2 чітко висвітлюють, що в Західній Європі переважаючим сектором аквакультури є морська, яка поступово росла протягом останніх 10 років, хоча за останні роки темп її розвитку уповільнився, і ріст продукції призупинився. На рис. 2 видно, що рівень виробництва прісноводної аквакультури вирівнюється як в Західній, так і в ЦСЄ.

В північних державах, таких як Естонія або Литва, де прибережні моря мілководні, не захищені від буревіїв і покриті льодом протягом тривалого часу, є дуже мало місць, які підходять для великих садкових господарств або інших форм морської аквакультури (марикультури). Є країни, такі як Польща або Україна, де немає розведення чи виробництва в морській воді і аквакультура основана на прісноводних видах. В деяких інших країнах берегова лінія дуже коротка (як, наприклад, в Боснії і Герцеговині, де довжина морського берега складає лише 20 км), і морська аквакультура є незначною. З іншого боку, не дивлячись на те, що берегова лінія Словенії також коротка (46,6 км), виробництво продукції морської аквакультури істотне і складає близько 115,5 т або 12% загального обсягу продукції країни.

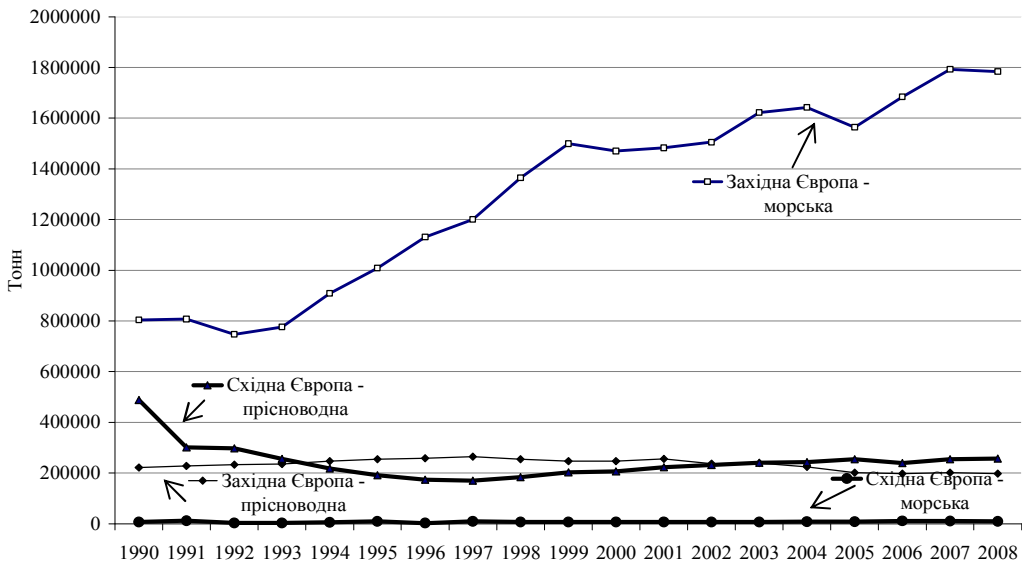

Рис. 2. Динаміка обсягів виробництва продукції аквакультури в Європі з 1990 р. до 2008 р. [Адаптовано з FAO Fishstat Plus 2009]

Країнами, де морська і солонуватоводна аквакультура має важливе економічне значення є Болгарія, Румунія, Албанія, Хорватія, Сербія і Чорногорія, Росія. Проте в більшості випадків частка даних секторів в загальній продукції аквакультури все ж дуже низька і складає 5%. В Болгарії донедавна єдиним вирощуваним морським видом була чорноморська мідія [3]. В Албанії в морській аквакультурі виробляються креветки, дорада і морський окунь, але, оскільки країна повинна імпортувати рибопосадковий матеріал і необхідні корми, собівартість продукції нині відносно висока [4]. В Сербії і Чорногорії існує така ж проблема в постачанні посадковим матеріалом, внаслідок чого обсяг їх морської продукції незначний, вони виробляють щорічно тільки 20 т доради і 40 т мідій [5, 6]. Дослідження свідчать, що більшість морських рибницьких підприємств в регіоні ЦСЄ повинні імпортувати майже 100% використовуваних ними мальків і цьоголітки з інших країн, зокрема з Італії, Франції або Іспанії, що робить виробництво досить витратним [4, 7].

Не дивлячись на те, що майже дві третини держав ЦСЄ мають вихід до моря, морська або солонуватоводна аквакультура розвинулась не в усіх цих країнах. Основною формою аквакультури залишається прісноводне рибництво, яке у 2008 р. зросло на 16 093 т порівняно з 2003 р. (рис. 3). Збільшення виробництва продукції аквакультури спостерігається як за показником вилову з морських вод (зростання на 3 672 т у порівнянні з 2003 р.), так і за показником вилову з солонуватих водойм, який відповідно зріс на 815 т.

Рис. 3. Продукція аквакультури за типами водойм в ЦСЕ

Пропозиція прісноводної рибної продукції майже дорівнює в Західній Європі (234 224 т) і в ЦСЕ (240 763 т). У регіоні ЦСЕ переважають коропові, які становлять 81% загальної продукції прісноводної аквакультури, в той час як в Західній Європі 78% прісноводної аквакультурної продукції складає форель.

В той час як світова продукція аквакультури поступово зростає з 1970 р., в ЦСЕ ситуація склалась по-іншому. Через політичні та економічні зміни, які відбулись в регіоні, тенденції в обсягах продукції аквакультури коливаються. Хоч в 1990 р. країни ЦСЕ виробляли значну кількість риби, між 1990 та 2000 рр. загальна продукція аквакультури зменшилась більш ніж в два рази. Такий спад виробництва між 1990 і 2000 рр. став результатом руйнування соціалістичної планової економіки регіону. За цей час загальна продукція аквакультури регіону зменшилась на 53%, якщо враховувати дані по Україні, і на 58%, якщо не приймати їх до уваги. З часів стабілізації економіки країн регіону спостерігається поступове зростання виробництва. Зростання загальної продукції аквакультури між 2000 і 2003 рр. склав 14%, і в наступні роки також очікується її постійний ріст.

Пропозицію продукції аквакультури протягом тривалого часу в регіоні визначає Росія. Її вклад в сумарну продукцію регіону був найбільшим в 1990 р. (259 735 т або 56%), тоді як в 2003 р. вона виробляла 108 751 т, а в 2008 р. – 115234 т, що становить 44%. Головними за обсягами виробниками аквакультурної продукції в регіоні крім Росії є Польща, Україна, Чехія, Угорщина і Румунія. Вклад цих країн в загальну продукцію аквакультури в 2003 р. склав близько 85%. З іншого боку, сумарний обсяг продукції шести найменших виробників (Македонія, Словачія, Словаччина, Албанія, Латвія і Естонія) складає менше ніж 6 000 т.

Отже, у роботі висвітлено важливу проблему формування методологічних підходів до оцінки масштабів пропозиції продукції аквакультури, оскільки в міжнародній класифікації, яка використовується для підготовки статистики торгівлі рибою, будь-якої відмінності між дикою і штучно вирощеною рибою

немає. З цієї причини підняте питання розподілу даних для міжнародної торгівлі на продукцію рибальства і продукцію аквакультури в країнах ЦСЄ є актуальним і потребує практичних розвідок в даному напрямі. Точна, детальна статистика виробництва і торгівлі рибою важлива для моніторингу рибної галузі, а також як база для належного управління і регулювання.

Список використаних джерел:

1. Huet, M. 1972. Textbook of Fish Culture, Breeding and Cultivation of Fish, Fishing News (Books) Ltd., London.
2. FAO FISHSTAT Plus. <http://www.fao.org/fi/statist/FISOFT/FISHPLUS.asp>
3. Hubenova, T. 2005. National Aquaculture Sector Overview (NASO) and Prospective Analysis Future Aquaculture Development (PAFAD) study reports of Bulgaria.
4. Cobani, M. Prospective Analysis Future Aquaculture Development (PAFAD) study report of Albania. 2005.
5. Markovic, Z. & Poleksic, V. 2005. National Aquaculture Sector Overview (NASO) study reports of Serbia and Montenegro.
6. Markovic, Z. & Poleksic, V. 2005. Prospective Analysis Future Aquaculture Development (PAFAD) study reports of Serbia and Montenegro.
7. Piria, M. 2005. National Aquaculture Sector Overview (NASO) study report of Croatia.